অধ্যায় ৫ ঃ লোকপৰিৱেশ্য কলা

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ লোকপৰিৱেশ্য কলা

৫.৪ অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলা

৫.৪.১ লোকসংগীত

৫.৪.২ লোকনাট্য

৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৬ অধিক জানিবলৈ

৫.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৫.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- লোকপৰিৱেশ্য কলা মানে কি সেয়া জানিব পাৰিব
- অসমৰ লোকগীত সম্পর্কে ধাৰণা লাভ কৰিব
- অসমৰ লোকনৃত্যৰ চমু পৰিচিতি লাভ কৰিব
- অসমৰ লোকবাদ্যসমূহৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিব
- অসমৰ সমৃদ্ধ লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ বিষয়ে জ্ঞাত হ'ব।

৫.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়কেইটিত আপুনি অসমৰ লোকসংস্কৃতিৰ সম্যক ধাৰণা লাভ কৰি অসমৰ লোকসমাজত প্রচলিত বিবিধ লোকাচাৰ, অসমৰ ভৌতিক সংস্কৃতি সম্পর্কে অধ্যয়ন কৰিলে। এই অধ্যায়টিত আমি অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিম।

আপুনি নিশ্চয় জানে যে যিবোৰ কলা পৰিৱেশন কৰা হয় গীত, নৃত্য আৰু অভিনয়ৰ জৰিয়তে সেইবোৰ কলাকে পৰিৱেশ্য কলা বোলে। সাধাৰণভাৱে ক'বলৈ হ'লে যিবোৰ কলাৰ আনুষ্ঠানিক বা অন্যান্যৰূপত পৰিৱেশনীয় ৰূপ এটা থাকে, যেনে — গীত, নৃত্য, নাট্য — সেইবোৰেই পৰিৱেশ্য কলা। এই বিষয়ে ইতিমধ্যে আপুনি যোৱা ষাণ্মাসিকৰ শেষৰটো অধ্যায়ত অধ্যয়ন কৰি আহিছে। এই অধ্যায়টিয়ে আপোনাক অসমৰ লোকসমাজত প্রচলিত বিভিন্ন লোকগীত, লোকনৃত্য, লোকবাদ্য আৰু লোকনাট্যৰ বিষয়ে পৰিচয় জ্ঞাপন কৰিব।

৫.৩ লোকপৰিৱেশ্য কলা

লোকসমাজ প্ৰধানতঃ কৃষিভিত্তিক। কৃষিভিত্তিক সমাজৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত জড়িত হৈ আছে বিভিন্ন বিশ্বাস, আচাৰ-অনুষ্ঠান, বিভিন্ন ধৰ্মীয় পৰম্পৰা তথা লোকমনোৰঞ্জন। কৃষিকাৰ্যৰ আৰম্ভণিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি শস্য চপোৱালৈকে নাৰী-পুৰুষৰ উৰ্বৰতাজনিত বিবিধ লোকাচাৰ, ধৰ্মীয় পৰম্পৰা, লোকমনোৰঞ্জন, কৰ্মস্পৃহা বৃদ্ধি আদি বিভিন্ন কাৰকৰ আধাৰতেই গীত, নৃত্য আৰু নাট্যৰ সৃষ্টি হয়। এই গীত, নৃত্য আৰু লোকনাট্যৰ সমষ্টিয়েই হ'ল লোকপৰিৱেশ্য কলা।

ইতিমধ্যে আলোচনা কৰি অহা হৈছে যে লোকসংস্কৃতিবিদ ৰিচার্ড এম. ডৰচনে লোকসংস্কৃতিক মূলতঃ চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰিছে। ইয়াৰে চতুৰ্থটোৱেই হৈছে লোকপৰিৱেশ্য কলা। প্ৰখ্যাত কলাতত্ত্ববিদ কপিলা ব্যাৎসায়নে মন্তব্য কৰিছে যে— গ্ৰাম্যসমাজৰ, মূলতঃ কৃষিকৰ্মৰ জড়িত এচাম পাৰদৰ্শী গায়ক, নৰ্তক, অভিনেতা ক্ৰমান্বয়ে এনে পৰিৱেশ্য কলাসমূহৰ ধাৰক তথা বাহকৰ স্বাৰ্থত কৃষিকৰ্মৰ সৈতে বিচ্ছিন্ন হৈ এই কলাসমূহৰ বৃত্তিধাৰী হৈ পৰিল। এই লোকসকলে ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাই পৰিভ্ৰমণ কৰিছিল আৰু জনসমাজত নাট, ভাট, গন্ধৰ্ব, বৈৰাগী, বীণকাৰ আদি পৰিচয়ৰে জনাজাত হৈ পৰিল। পাণিনিৰ দিনত এওঁলোক স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত হৈ ভাৰতীয় আন্তঃগাঁথনিত সংঘটিত সংস্কাৰ আন্দোলনৰ বাহক হিচাপে চিহ্নিত হ'ল। কালক্ৰমত এওঁলোকৰ পৰিৱেশ্য কলাসমূহে ভাৰতৰ সামাজিক, সাংস্কৃতিক পৰিৱৰ্তনৰ আহিলা হিচাপে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ভবাই, নৌটঙ্কী, ওত্তান, খুন্নাল আদি সমসাময়িক কলাসমূহ এই ৰীতিৰ বুলি তেওঁ মন্তব্য কৰিছে। এনে ধৰণৰ কলাসমূহৰ আংগিকগত কলা-কৌশল, ৰচনাৰীতি, অনুষংগ অনুধাবন কৰিয়েই লোকনাট্য, পৰম্পৰাগত নাট্য, লোকনৃত্য আখ্যা দিয়া হৈছে।

বৈদিক যুগৰ পৰাই ভাৰতৰ পৰিৱেশ্য কলাসমূহৰ বিকশিত ৰূপ প্ৰতিভাত হয়। ভৰতমুনিৰ ৰচনা বুলি খ্যাত পঞ্চম বেদস্বৰূপ *নাট্যশাস্ত্ৰ*ই ইয়াৰ প্ৰমাণ দাঙি ধৰে। তেওঁ প্ৰতিখন বেদৰ পৰা, ক্ৰমে— *ঋকবেদ*ৰ পৰা বিষয়বস্তু, *সামবেদ*ৰ পৰা সংগীত, *যজুবেদ*ৰ পৰা অংগী-ভংগী আৰু *অথৰ্ববেদ*ৰ পৰা ৰস গ্ৰহণ কৰি তেওঁ *নাট্যশাস্ত্ৰ* লিখি উলিয়ায়। তেওঁ *নাট্যশাস্ত্ৰত* 'লৌকিকী' আৰু 'নাট্যধৰ্মী' শব্দটো প্ৰয়োগ কৰালৈ চাই লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ কথা অনুধাৱন কৰাটো সহজ হৈ পৰে। তদুপৰি নাট্যশাস্ত্ৰত কোৱা হৈছে—

স্বভাৱভাৱোপগতং শুদ্ধন্তুবিকৃকতং তথা।
লোক বার্তা ক্ৰিয়াপেতমমঙ্গলীলা বিৱজিতম্।।
স্বভাৱভিন্নযোপেতং নানা স্ত্ৰী পুৰুষাশ্ৰয়ম্।
যদীদৃশং ভৱেন্নাট্যং লোকধৰ্মী তু সা স্মৃতা।।

অৰ্থাৎ যত লোক স্বভাৱ অনুসৰি ভাব প্ৰদৰ্শন কৰা হয়, সৰল তথা অকৃত্ৰিম ক্ৰিয়া কলাপ, তথা সামান্য প্ৰজাজনৰ আচাৰ-আচাৰণক বিষয়বস্তু ৰূপে কৌশলপূৰ্ণ ভাব-ভংগী বৰ্জিত আংগিক অভিনয়েৰে সহজ সৰলভাৱে প্ৰদৰ্শন কৰা হয় আৰু য'ত বিভিন্ন ধৰণৰ স্ত্ৰী-পুৰুষে অংশগ্ৰহণ কৰে তেনে নাট্যানুষ্ঠানেই লোকধৰ্মী। এই বক্তব্যৰ পৰা আমি তদানীন্তন সমাজত

লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ স্থিতি সম্পৰ্কে স্পষ্ট আৰু পৰিষ্কাৰ ধাৰণা লাভ কৰোঁ।

উল্লেখযোগ্য যে নাট্যকলাত নৃত্য-গীত-বাদ্য আৰু অভিনয় জড়িত থকাৰ বাবে ইয়াক পৰিৱেশ্য কলাৰ সম্পূৰ্ণ ৰূপ বোলা হয়। আনহাতে স্বতঃস্ফূৰ্ত অংশগ্ৰহণ আৰু সৰ্বাত্মক অভিব্যক্তিয়েই হ'ল লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ মূল বৈশিষ্ট্য।

এই আলোচনাৰ পৰা আমি ধাৰণা লাভ কৰিলোঁ যে ভাৰতত লোকপৰিৱেশ্য কলা অতীত কালৰে পৰা প্ৰৱহমান হৈ আহিছে। মূলতঃ লোকসমাজৰ বিভিন্ন উৎসৱ, ধৰ্মীয় পৰম্পৰা, ঐন্দ্ৰজালিক ক্ৰিয়াৰ অনুষংগতে লোকনাট্যৰ সৃষ্টি। সেই বাবেই *Dictionary of World Literature* (J.T. Shipley)ত কোৱা হৈছে— "Folk drama began in primitive pragan rites and magic ceremonies of song and dance." এই বিষয়ে আমি যোৱা যাণ্মাসিকত বহলাই আলোচনা কৰি আহিছোঁ বাবে ইয়াত পুনৰাই আলোচনা কৰা নহ'ল।

জানি থোৱা ভাল

পৰিৱৰ্তনশীল সময়ৰ বুকুত লোকপৰিৱেশ্য কলা আৰু শাস্ত্ৰীয় পৰিৱেশ্য কলাৰ মাজত পাৰস্পৰিক সংযোগ সংঘটিত হৈছে। বৰ্তমান সমাজত নগৰীয়া দৰ্শক-শ্ৰোতাৰ বাবে বেছি আকৰ্ষণীয় হৈ পৰিছে লোকপৰিৱেশ্য কলাসমূহ। এইবোৰক আধাৰ হিচাপে লৈয়েই আধুনিক পৰিৱেশ্য কলাসমূহত ন ন ধাৰণাৰ উন্মেষ ঘটিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ *নাট্যশাস্ত্ৰৰ* প্ৰণেতা কোন?

.....

৫.৪ অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলা

পৃথিৱীৰ অন্যান্য সমাজবোৰত প্ৰচলিত থকা লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ সমগোত্ৰীয় বিভিন্ন লোকপৰিৱেশ্য কলা অসমতো অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰা প্ৰচলিত হৈ আহিছে। ইয়াৰ প্ৰাচীনত্বৰ কথা আমি গম পাব পাৰোঁ ভৰতমুনিৰ *নাট্যশাস্ত্ৰত* থকা উল্লেখৰ পৰা। তাত উল্লেখ আছে—

চতুৰ্বিধা প্ৰবৃত্তিশ্চ প্ৰোক্তা নাট্য প্ৰয়োগতঃ।
আবন্তী দাক্ষিণাত্যাশ্চ পাঞ্চলী ওড্ৰমাগধী।।

ইয়াৰে ওড্ৰমাগধীয়ে অংগ, বংগ, কলিংগ, ওড্ৰ, মগধ, পুণ্ড্ৰ, নেপাল, প্ৰাগ্জ্যোতিষ আদি ঠাই সামৰিছে। এই বক্তব্যৰ পৰাই আমি অনুমান কৰিব পাৰোঁ যে প্ৰাচীন কালৰে পৰাই অসমত লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ পৰম্পৰা প্ৰৱহমান। অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাসমূহক তলত দিয়া বিভাজন মতে আলোচনা কৰিব পাৰি।

৫.৪.১ লোকসংগীত

শাৰংগদেৱৰ *সংগীত ৰত্নাকৰ* পুথিত সংগীতৰ সংজ্ঞা দিয়া হৈছে এনেদৰে— "গীতং বাদ্যং নৃত্যং ত্রয়ং সংগীত মুচ্যতে।" — অর্থাৎ সংগীত বুলি ক'লে আমি বুজোঁ যে ই গীত, বাদ্য আৰু নৃত্যৰ সমষ্টি। সুৰ সঞ্চাৰ কৰি বাদ্যযন্ত্রৰ সহযোগত পৰিৱেশন কৰা কবিতাই গীত। ইয়াত গীতৰ ভাব আৰু ৰস দর্শকৰ চিত্তলৈ কঢ়িয়াই নিবৰ বাবে যিখিনি অভিনয় আৰু অভিনয় প্রকার্যৰ সংযোগ কৰা হয় সেয়াই নৃত্ত বা নৃত্য। এই তিনিটাৰ সহযোগত সৃষ্টি হয় সংগীতৰ। লোকসংগীতৰ ক্ষেত্রটো একেই কথা খাটে। অর্থাৎ লোকগীত, লোকনৃত্য আৰু লোকবাদ্যৰ সমন্বয়েই হ'ল লোকসংগীত।

জানি থোৱা ভাল

লোক সংস্কৃতিবিদ ৰিচার্ড এম. ডৰচনে লোকপৰিৱেশ্য কলাক পুনৰ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিছে। যথা—

(ক) লোকসংগীত

(খ) লোকনৃত্য

(গ) লোকনাট্য

তেওঁ কৰা বিভাজন মতে অসমীয়া লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলে কিছু ক্ষেত্রত অসুবিধান সন্মুখীন হোৱা যায়। কাৰণ ভাৰতীয় ধাৰণা মতে সংগীতৰ ভিতৰতে নৃত্য, গীত আৰু বাদ্য সোমাই থাকে। সেই বাবে অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ বিভাজনৰ ক্ষেত্রত দ্বিতীয়টো বাদ দিয়া হ'ল। লোকসংগীতৰ ভিতৰতে লোকনৃত্য আৰু লোকবাদ্য-যন্ত্রৰ কথাটি সোমাই থকা বাবে লোকনৃত্যক বেলেগ এটা বিভাগ হিচাপে আলোচনা কৰা প্রয়োজনীয়তা উপলব্ধি কৰা নহয়।

- *লোকগীত ঃ* সাধাৰণতে আমি লোক কবিতাৰাজিকে লোকগীত বুলি অভিহিত কৰোঁ যদিও সেয়া শুদ্ধ বুলি কোৱা টান। কাৰণ ইয়াত সাংগীতিক দিশটোৰ প্রতি গুৰুত্ব দিয়া নহয়। কিন্তু লোকগীত হ'বলৈ হ'লে তাত সুৰ-তাল-বাদ্যৰ সংযোজন ঘটাব লাগিব। লোকগীতসমূহ মৌখিক পৰম্পৰাৰে প্ররাহিত হৈ আহিছে বাবে তাৰ সুনির্দিষ্ট স্বৰলিপি লিপিবদ্ধ অৱস্থাত পোৱা নাযায়। সেই বাবে স্থান বিশেষে সুৰ, তাল, বাদ্যৰ উপৰি গীতৰ পাঠাংশৰো অমিল লক্ষ্য কৰা যায়। লোকগীতসমূহৰ লগত সম্পৃক্ত হৈ থাকে নৃত্য। লোক মনক আৱেগ চঞ্চল আৰু প্রাণৱন্ত কৰিবৰ বাবেই নৃত্য সংযোগ কৰা হয়।

  অসমৰ লোকসমাজখনো বিভিন্ন লোকসংগীতেৰে ভৰি আছে। গীতৰ বিষয়বস্তু তথা পৰিৱেশন কৰা অনুষংগ অনুসৰি ইয়াক তলত দিয়া ধৰণে বিভাজিত কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি। যথা —

- উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত ঃ লোকসমাজ এখন বিভিন্ন পৰম্পৰাগত বিশ্বাস, আচাৰ-অনুষ্ঠান, ধর্মীয় পৰম্পৰাৰ আধাৰতে আৱর্তিত। মূলতঃ খেতি বা কৃষিকর্মৰ লগত জড়িত বিভিন্ন উর্বৰতাজনিত বিশ্বাস, ধর্মীয় পৰম্পৰাৰ আধাৰতে যিবোৰ গীত পৰিৱেশন কৰা হয় সেইবোৰকে উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত বোলা হয়। অসমৰ দুটি মান প্রধান উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত হ'ল বিহুগীত, হুঁচৰি গীত, বিয়ানাম বা গীত আদি।

  ব'হাগৰ সময়ত অসমৰ আকাশত ঢোল-পেঁপাৰ মাতৰ লগে লগে কিছুমান গীত মুখৰিত হৈ উঠে। এইবোৰকে বিহুগীত বোলা হয়। এই গীতসমূহ প্রেম-প্রণয়মূলক যদিও ইয়াত উর্বৰতাজনিত বিশ্বাস জড়িত হৈ আছে। ঠিক সেইদৰে হুঁচৰি নামো বিহুৰ সময়তে গোৱা হয়। অসমীয়া সমাজত প্রচলিত বিয়ানাম বা গীতসমূহ অসমীয়া সংগীতৰ অমূল্য সম্পদ। এইবোৰৰ মাজেদি 'স্মৃতি শাস্ত্রৰ নীতিৰ দ্বাৰা সংযত পৱিত্র মিলনৰ মধুৰ ভাব ধ্বনিত হয়' বুলি ড° মহেশ্বৰ নেওগে মন্তব্য কৰিছে। বিয়া নামৰ লগত জড়িত আন এবিধ গীত হ'ল যোৱানাম। নামনি অসমত এইবিধ গীতক খিচাগীত বোলে।

  অসমৰ আন অনুষ্ঠানমূলক গীতবোৰৰ ভিতৰত— ভেকুলী বিয়াৰ গীত, মহোহো গীত, চূড়াকৰণৰ গীত, কাতিপূজাৰ গীত, বাঁশপূজাৰ গীত, মনসাপূজাৰ গীত, হোলি গীত, আইনাম, সুবচনীৰ গীত, অপেচৰীৰ গীত, হুদুম পূজাৰ গীত, সোণাৰায় (ব্যাঘ্রদেৱতাৰ) পূজাৰ গীত, গোসাঁই নাম, তোলনী বিয়াৰ গীত, ইত্যাদি উল্লেখযোগ্য। প্রণিধানযোগ্য যে উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীতসমূহত স্থানীয় লোকাচাৰ আৰু ভাষাৰ প্রয়োগ ঘটিলেও ভাবৰ ঐক্য, প্রকাশভংগীৰ অকৃত্রিমতা আৰু অনুভৱৰ আন্তৰিকতা সাধাৰণতে দেখিবলৈ পোৱা যায় বুলি ড° সত্যেন্দ্রনাথ শর্মাই মন্তব্য কৰিছে।

জানি থোৱা ভাল

অসমৰ অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাত লোকগীতৰ বৈচিত্র্যৰ আধিক্য লক্ষ্য কৰা যায়। মূলতঃ এই অঞ্চলটিত কেইবাটাও সংস্কৃতিৰ সংযোগ ঘটাৰ ফলত বা সমন্বয় সাধন হোৱা বাবে এয়া হৈছে বুলি অনুমান কৰিব পাৰি।

- আখ্যান গীত ঃ যিবোৰ গীতত কোনো এটা আখ্যান জড়িত হৈ থাকে তাকে আখ্যান গীত বোলা হয়। অসমীয়া আখ্যান গীতসমূহক পুনৰ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি— (ক) বুৰঞ্জীমূলক (খ) কিম্বদন্তিমূলক আৰু (গ) জনশ্রুতিমূলক।

(ক) বুৰঞ্জীমূলক ঃ যিবোৰ আখ্যান গীতত কোনো বুৰঞ্জীমূলক কাহিনীৰ কথা বর্ণনা কৰা হৈছে তেনে গীতকে বুৰঞ্জীমূলক আখ্যান গীত বোলে। অসমৰ কেইটিমান উল্লেখযোগ্য বুৰঞ্জীমূলক গীত হ'ল— বৰফুকনৰ গীত, নাহৰৰ গীত, মণিৰাম দেৱানৰ গীত, হৰদত্ত-বীৰদত্ত গীত, জয়মতী কুঁৱৰীৰ গীত আদি।

(খ) কিম্বদন্তিমূলক ঃ যিবোৰ আখ্যান গীতৰ মূল ভেটি হ'ল জনসমাজত প্রচলিত কোনো জনশ্রুতি বা কিম্বদন্তি, তেনে গীতসমূহকে কিম্বদন্তিমূলক আখ্যান গীত বোলে। যেনে— ফুলকোঁৱৰৰ গীত, জনাগাভৰুৰ গীত, কমলা কুঁৱৰীৰ গীত, ৰাধিকা শান্তিৰ গীত আদি।

(গ) কাল্পনিক ঃ কল্পনাক আধাৰ হিচাপে লৈ যিবোৰ আখ্যান গীত ৰচনা কৰা হৈছে তাকে কাল্পনিক আখ্যান গীত বোলা হয়। যেনে— কন্যাবাৰমাহী গীত, দুবলা শান্তিৰ গীত, জনধন বনিয়াৰ গীত, মধুমতীৰ গীত, ইত্যাদি।

➢ বিবিধ বিষয়ক গীত ঃ উল্লিখিত বিভাগ দুটাত অন্তর্ভুক্ত নোহোৱা গীতসমূহক এই বিভাগত অন্তর্ভুক্ত কৰা হৈছে। এই বিবিধ বিষয়ক গীতবোৰৰ ভিতৰত— নিচুকণি গীত, নাওখেলোৱা গীত, বৰশীবোৱা গীত, নাঙেলী গীত, চাহ পুৰাণৰ গীত, চট্‌কা গীত, জুনা গীত, মৈষাল গীত, মাহুতগীত (হাতীমাউতৰ গীত), ধান কটাৰ গীত, দেহবিচাৰ গীত, টোকাৰি গীত, নাগাৰা নাম, পগলা-পার্বতীৰ গীত, সদাশিৱৰ গীত, জিকিৰ আৰু জাৰী, ইত্যাদি উল্লেখযোগ্য।

উল্লেখ্য যে এই গীতসমূহৰ বিষয়বস্তু বা অনুষংগৰ কথা বিবেচনা কৰি বিভিন্ন সংস্কৃতিবিদে এই বিভাগ কেইটিক পুনৰ কিছুমান সৰু সৰু বিভাজনত বিভক্ত কৰিও আলোচনা কৰিছে। যেনে— শ্রমৰ সৈতে জড়িত গীত (ধান কটাৰ গীত), শিশুৰ সৈতে জড়িত গীত (নিচুকণি গীত), সংস্কাৰমূলক গীত (উপনয়ণৰ গীত), ব্যংগ প্রধান গীত (চট্‌কা গীত), প্রেম-প্রণয়মূলক গীত (বিহু গীত), ইত্যাদি। এনেদৰে বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে অসমীয়া লোকগীতৰ ভঁৰাল বিবিধ উপকৰণেৰে ভৰি আছে। এই বিষয়ে এইখন পাঠ্যবিষয়ৰ প্রথমটো অধ্যায়টো আপুনি কিছু কথা অধ্যয়ন কৰি আহিছে। অৱশ্যে তাত অলপ বেলেগ ধৰণে শ্রেণী বিভাজন কৰি আলোচনা কৰা হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ 'জনাগাভৰুৰ গীত' বিবিধ বিষয়ক লোকগীত হয়নে?

.....

➢ *লোকনৃত্য ঃ* সাধাৰণতে যি বোৰ নৃত্য পৰিমার্জিত, ৰীতিবদ্ধ, প্রণালীবদ্ধ নহয় তেনে নৃত্যকে লোকনৃত্য বোলা হয়। বিভিন্ন আচাৰ-অনুষ্ঠান, পৰম্পৰাগত ধর্মীয় বিশ্বাস, পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত হৈ থকা লোকগীতসমূহৰ লগত লোকনৃত্য জড়িত হৈ আছে। সাধাৰণতে লোকগীতৰ নাম অনুসাৰেই তাৰ সৈতে সম্পর্কিত নৃত্যটিৰ নামকৰণ কৰা হয়। আনহাতে বহুসময়ত ইয়াৰ নামকৰণৰ লগত জড়িত হৈ থাকে সামাজিক অনুষংগ। সমাজৰ কোনো পৰম্পৰা, আচাৰ-অনুষ্ঠান আদিৰ অনুষংগ অনুসৰি গীত বা নৃত্যৰ নামকৰণ কৰা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে বিহু উৎসৱৰ অনুষংগত পৰিৱেশন কৰা গীতসমূহ হ'ল বিহু গীত, ঠিক সেইদৰে ইয়াৰ লগত জড়িত নৃত্যটিয়েই বিহু নৃত্য।

জানি থোৱা ভাল

লোকনৃত্যৰ পৰাই শাস্ত্রীয় নৃত্যৰ উদ্ভৱ হৈছে। লোকনৃত্যৰ পৰিমার্জিত, ৰীতিবদ্ধ, প্রণালীবদ্ধ আৰু সুগঢ়ী ৰূপটোকেই শাস্ত্রীয় নৃত্য বোলা হয়। লোকনৃত্য প্রায়ে বৃত্তনৃত্য। লোকনৃত্যৰ সঞ্চাৰণ পদ্ধতি মৌখিক বা বাচিক।

অসমৰ বহু লোকনৃত্য অর্ধ নাটকীয় গুণসম্পন্ন হোৱা বাবে ইয়াক লোকনাট্যৰো অন্তর্ভুক্ত কৰা হয়। লোকগীতক মূলতঃ যিদৰে তিনিটা ভাগত ভাগ কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি ঠিক সেইদৰে অসমৰ লোকনৃত্যসমূহকো মূলতঃ তলত দিয়া ধৰণে বিবেচনা কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি। যথা— পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত নৃত্য আৰু উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত সম্পর্কযুক্ত নৃত্য।

❍ পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত নৃত্য ঃ জনসমাজত প্রচলিত বিভিন্ন পূজা-উপাসনা পদ্ধতিসমূহৰ লগত ওতপ্রোতভাৱে সম্পর্কিত হৈ আছে নৃত্য। সেইবোৰৰ ভিতৰত— পুতলা নাচ, ঢুলীয়া নাচ, ওজাপালি নাচ তথা বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত প্রচলিত দেওধা-দেউলা নাচসমূহ উল্লেখযোগ্য।

ওজাপালি অনুষ্ঠান দুই প্রকাৰৰ। ইয়াৰে এটা ভাগত মহাকাব্যক আশ্রয় কৰি আৰু আনটো ভাগত দেৱী পূজাৰ অনুষংগত গীত গাই নৃত্য কৰা হয়। ব্যাস-ওজাপালি, ভাউৰা ওজাপালি, দুর্গাবৰী ওজাপালি, সত্রীয়া ওজাপালি ইয়াৰে প্রথম ভাগটোৰ উদাহৰণ। ঠিক সেইদৰে সুকনান্নী ওজাপালি, মাৰে গান, পদ্মা পুৰাণৰ গান, বাঁশী-পুৰাণৰ গান, ভাসান যাত্রা আদি মহাকাব্য অনাশ্রয়ী বা শাক্ত অনুষংগ বা দেৱী পূজাৰ লগত জড়িত ওজাপালিৰ উদাহৰণ। অৱশ্যে ওজাপালি নৃত্য মার্গীয় শৈলীৰ বুলি সমালোচকসকলে বিবেচনা কৰে। তথাপিতো ক'ব পাৰি সেয়া লোক পৰম্পৰাতেই আৰম্ভ হৈছিল।

আমাৰ অসমৰ বিভিন্ন লৌকিক পূজা-উপাসনাৰ অনুষংগত কোনো নির্দিষ্ট এজনৰ গাত দেও উঠা বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। ঐন্দ্রজালিক শক্তি সম্পন্ন আৰু ভৱিষ্যদ্বক্তাৰ ভূমিকা গ্রহণ কৰি এজন বা একাধিক পুৰুষ বা মহিলাই এনে অনুষ্ঠানত নির্দিষ্ট ধৰণে বিশেষ কিছুমান নৃত্য প্রদর্শন কৰে। এওঁলোকক আমি দেওধা, দেওধনী, দেধানী, দেউলা বুলি অভিহিত কৰোঁ। দেওধনী,দেৱদাসী, কাতিপূজাৰ নৃত্য, হুদুম পূজাৰ নৃত্য, বৰোসকলৰ খেৰাই নৃত্য, ৰাভাৰ ফাৰকান্তি নৃত্য, কার্বিসকলৰ চমাংকান নৃত্য, মিচিংসকলৰ মিবু দাকনাম নৃত্য, বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয়ে পালন কৰা মাৰৈ পূজাত কৰা নৃত্য আদি এই শ্রেণীৰ উল্লেখযোগ্য নৃত্য।

- উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত জড়িত নৃত্য ঃ লোকসমাজত বহুতো পৰম্পৰাগত উৎসৱ-অনুষ্ঠান পালন কৰা হয়। পৃথিৱীৰ প্রায়বিলাক সংস্কৃতিতে প্রচলিত উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত গীত আৰু নৃত্য সম্পৃক্ত হৈ থাকে। এইবোৰৰ লগত জড়িত নৃত্যসমূহকে আমি উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত জড়িত নৃত্য বুলি অভিহিত কৰোঁ। অসমো ইয়াৰ উর্দ্ধত নহয়। অসমৰকেইটিমান উল্লেখযোগ্য এনে ধৰণৰ নৃত্য হ'ল— বিহু নৃত্য, হুঁচৰি নৃত্য, বৰোসকলৰ বাগৰুম্বা, বৈসাগু, বগেজৰী, ৰাভাসকলৰ সাথাৰ, বহুৰুঙী, মিচিংসকলৰ গুমৰাগ চমান, চঃ মান্নাম, কাৰর্বিসকলৰ দোমাহী কেকান, হাচ্ছা কেকান আদি।

  সমালোচকসকলে এই দুটি প্রধান ভাগৰ উপৰি কৃষিৰ লগত জড়িত তথা প্রেম-প্রণয় যাজ্ঞামূলক নৃত্য বুলি আন দুটা ভাগতো কিছুমান নৃত্য অন্তর্ভুক্ত কৰিব বিচাৰে। কিন্তু এই দুয়োটা ভাগৰে নৃত্যসমূহো উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগতেই জড়িত বাবে তাতেই অন্তর্ভুক্ত কৰি ৰাখিব পাৰি।

- *লোকবাদ্য ঃ* লোকগীত আৰু লোকনৃত্য লগত ওতপ্রোতভাৱে জড়িত হৈ আছে বাদ্যযন্ত্র। এটা জাতিৰ সংগীত প্রীতি আৰু শিল্প-কলা চেতনাৰ অন্যতম নির্দশন হ'ল বাদ্যযন্ত্রসমূহ। নৃত্য তথা গীতৰ তাল লয় ৰক্ষা কৰাৰ ক্ষেত্রত বাদ্যযন্ত্রৰ সংযোগ কৰাটো অপৰিহার্য। সংগীতৰ ক্ষেত্রত ধ্বনি সৃষ্টি কৰিবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা যিকোনো উপাদানকে বাদ্যযন্ত্র বোলা হয়। লোকসংগীত বা শাস্ত্রীয় সংগীত সকলোতেই বাদ্যই গুৰুত্বপূর্ণ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। ভৰতমুনিৰ *নাট্যশাস্ত্রতো* বাদ্যযন্ত্রৰ কথা উল্লেখ আছে। বাদ্যযন্ত্রসমূহক মূলত চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। নাট্যশাস্ত্রত উল্লেখ আছে —

  ততং চৈৱানদ্ধং ঘনং সুষিৰমেৱ চ।
  চতুর্বিধং তু বিজ্ঞেয়মাতোদ্যং লক্ষণান্বিতম্।।

  তত, অৱনদ্ধ, ঘন আৰু সুষিৰ— এই চাৰিটা শ্রেণীত বাদ্যযন্ত্রসমূহ বিভাজিত

কৰিব পাৰি। উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ লোকবাদ্যসমূহকো এই চাৰিটা শ্রেণীত বিভাজিত কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি—

- তত বাদ্য ঃ যিবোৰ বাদ্যযন্ত্রত তাঁৰ বা তেনেধৰণৰ সামগ্রী সংযোগ হৈ থাকে তেনে বাদ্যযন্ত্রকে তত বাদ্য বোলা হয়। অসমৰ লোকসমাজত প্রচলিত প্রধান তত বাদ্যসমূহৰ ভিতৰত বীণ, বেনা, একতাঁৰ, দোতাঁৰা, টোকাৰী, গগনা, বৰোসকলৰ চেৰেজা, তিৰাৰ তন্দ্রাং, মিছিংসকলৰ গুংগা, ৰাভাসকলৰ বাদুংদুপ্পা উল্লেখযোগ্য।
- অৱনদ্ধ বাদ্য ঃ কোনো মাটিৰ বাচন, কাঠৰ ফোপোলা অংশ এটাত চামৰা চিয়াই এনে বাদ্যযন্ত্র নির্মাণ কৰা হয়। বহু লোকসংস্কৃতিবিদে অৱনদ্ধ বাদ্যকে আদিম বাদ্য বুলি ক'ব খোজে। বেদতো এইবিধ বাদ্যযন্ত্রৰ নাম উল্লেখ আছে। 'ভৌমী দুন্দুভি' বা 'ভাণ্ড' বুলি বেদত ইয়াক নামকৰণ কৰা হৈছে। অসমৰ এনে লোকবাদ্যৰ কেইটিমান উদাহৰণ হ'ল— ঢোল, ডগৰ, ঢাক, নাগাৰা, ডবা, ডম্বৰু, ঢোলক, ইত্যাদি। উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ বিভিন্ন নৃগোষ্ঠীসমূহৰ মাজত ঢোল বিভিন্ন নামেৰে পৰিচিত। যেনে— মিচিংসকলৰ দুমদুম, বৰোসকলৰ মাজত খাম, খ্রাম, কার্বিসকলৰ মাজত ছেংব্রুপ ইত্যাদি। তদুপৰি অসমীয়া লোকসমাজত বৰঢোল, ঢেপাঢোল, জয়ঢোল, ৰাজাঢোল, কাঢ়াঢোল, বিহুঢোল, মাদল আদি বিভিন্ন প্রকাৰৰ ঢোল বাদ্য-যন্ত্র হিচাপে ব্যবহৃত হোৱা দেখা যায়।
- ঘন বাদ্য ঃ বাঁহ, কাঠ, শিল, মাটি বা ধাতুৰে নির্মিত যতনেৰে এডোখৰে সিডোখৰৰ ওপৰত কোবাই ঘনকার্য সম্পাদনেৰে শব্দৰ সৃষ্টি কৰি গীত বা নৃত্যৰ লগত সংযোগ কৰা হয়। ঘনকার্যৰ বাবে ব্যৱহৃত এনে বাদ্যসমূহকে ঘন বাদ্য বুলি কোৱা হয়। অসমৰ লোকসমাজত প্রচলিত কেইটিমান উল্লেখযোগ্য ঘন বাদ্য হ'ল — টকা, তাল, কৰতাল, খুটিতাল, মঞ্জুৰী, কাঁহ, বৰকাঁহ, ইত্যাদি। অসমৰ নৃগোষ্ঠীসমূহৰ মাজতো এনে ঘন বাদ্য প্রচুৰভাৱে ব্যৱহৃত হয়। যেনে— মিচিংসকলৰ লুপি, বৰোসকলৰ জোথা, কার্বিৰ ছেংছ, ৰাভাৰ কাসি, ইত্যাদি।
- সুষিৰ বাদ্য ঃ সুষিৰ পদৰ অর্থ বিন্ধা বা ফুটাযুক্ত। যিবোৰ বাদ্যযন্ত্রত থকা ফুটাত মুখেৰে ফুৰাই সাংগীতিক ধ্বনি সৃষ্টি কৰা হয় তাকে সুষিৰ বাদ্য বোলে। অসমৰ কেইবিধমান সুষিৰ লোকবাদ্য হ'ল — বাঁহী, কালি, পেঁপা, শংখ, সুতুলী, শিঙা, বৰোসকলৰ চিফুং, মিচিংসকলৰ দুম্গে, কার্বিসকলৰ পংছে, ইত্যাদি।

এনেদৰে আলোচনা কৰিলে দেখা যায় যে অসমৰ লোকসংগীতৰ জগতখন বিভিন্ন মণি-মৰকতেৰে ভৰি আছে। বিভিন্ন লোকগীত, তাৰ লগত জড়িত নৃত্য তথা বাদ্য-যন্ত্রই অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ এই দিশটোৰ সমৃদ্ধতাৰ কথাকেই প্রতিপন্ন কৰে। প্রধান কথাটি হ'ল লোকনৃত্য, লোকগীত আৰু লোকবাদ্য সকলোটি

ওতপ্ৰোতভাৱে ইটোৰ লগত সিটো বান্ধ খাই আছে আৰু এইবোৰক পৃথকে আলোচনা কৰা কঠিন।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ শাস্ত্ৰীয় নৃত্যৰে আন এটা নাম লোকনৃত্য — কথাষাৰ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ।

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ বেদত 'ভৌমী দুন্দুভি' বা 'ভাণ্ড' বুলি কোন বিধ বাদ্যক নামকৰণ কৰা হৈছে?

.....

চিন্তা-চৰ্চা কৰক — ৫.১

অসমৰ বিভিন্ন লোকবাদ্য তথা লোকনৃত্যৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰক।

৫.৪.২ লোকনাট্য

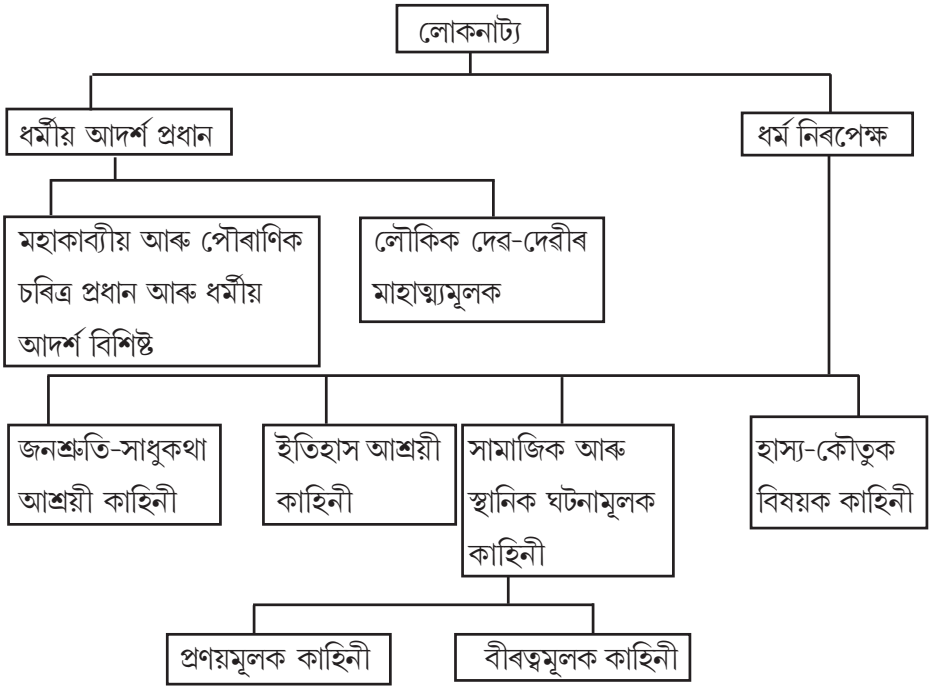
লোকনাট্য এক প্ৰকাৰৰ গীতাভিনয় বা নৃত্য-গীত-বাদ্য আৰু অভিনয়ৰ সমষ্টি। বহুসময়ত লোকনাট্যত নৃত্য-গীতৰ আধিক্যহে দেখা যায়। লোকনাট্যৰ সৃষ্টিৰ মূলতে আছে বিভিন্ন ধৰ্মীয় কৃত্য আৰু উৎসৱ-অনুষ্ঠান। সাধাৰণতে লোকনাট্যৰ এক নিৰ্দিষ্ট লিখিত ৰূপ পোৱা নাযায়। অতীজৰে পৰা বৰ্তমানলৈকে বিবিধ লোকনাট্যৰ কাহিনী আৰু ৰূপ অলিখিতভাৱেই প্ৰৱহমান হৈ আহিছে। গঞাসমাজৰ জনগণৰ জীৱনৰ পটভূমিত যি নাট্যধৰ্মী ৰচনা মৌখিক ৰূপত ৰচিত হয়, যত কাহিনী আশ্ৰিত চৰিত্ৰ আৰু চৰিত্ৰানুযায়ী সংলাপ, গীত, নৃত্যৰ লগতে লোকবাদ্যৰ সমাহাৰ ঘটোৱা হয় তাকে লোকনাট্য আখ্যা দিব পাৰি।

ভাৰতীয় লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ মূল ভেটি হ'ল কথকতা পৰম্পৰা। এজন বা একাধিক কথক বা গায়ক বা আবৃত্তিকাৰে বিভিন্ন গীত, নৃত্য আৰু বাদ্য-যন্ত্ৰৰ সহায়েৰে কাহিনীভাগ বৰ্ণনা কৰাৰ লগতে ব্যাখ্যা কৰি, অভিনয় কৰি লোক মনোৰঞ্জনৰ ব্যৱস্থা কৰে। অসমৰ লোকনাট্য পৰম্পৰাও ইয়াৰ উৰ্দ্ধত নহয়। অসমৰ লোকনাট্য পৰম্পৰাত এই কথকজনক সূত্ৰধাৰ, ওঝা, ওজা, আদি বিভিন্ন নামেৰে জনা যায়।

জানি থোৱা ভাল

লোকনাট্যৰ কাহিনীভাগ মূলতঃ দুটা প্ৰধান ভাগত বিভক্ত— ধৰ্মনিৰপেক্ষ আৰু ধৰ্মীয় আদৰ্শ প্ৰধান। এই দুটা মূল বিভাগৰ পৰা কেইবাটাও উপবিভাগ ওলাইছে। সেয়ে এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি—

লোকনাট্যৰ কেইটিমান উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য —

- সাধাৰণতে সহ-অভিনয় নচলে
- পোহৰৰ বাবে সাধাৰণতে ভোট বা পেট্ৰোমাক্সৰ ব্যৱহাৰ
- সাধাৰণতে অস্থায়ী মঞ্চৰ ব্যৱহাৰ
- মুখাৰ বহুল প্ৰয়োগ
- বহুৰা চৰিত্ৰৰ প্ৰাধান্য
- সূত্ৰধাৰ বা ওজাৰ প্ৰাধান্য
- গায়ন-বায়নৰ স্থিতি তথা পূৰ্বৰংগ আৰু বন্দনাৰ পৰিৱেশন
- অৰ্থবহ হস্তমুদ্ৰাৰ ব্যৱহাৰ
- অনেক ক্ষেত্ৰত নৃত্য-ভংগীত কথোপকথনৰ ব্যৱহাৰ

অসম লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ এখন চহকী ৰাজ্য। অসমৰ বিভিন্ন লোকনাট্যসমূহক পণ্ডিতসকলে বেলেগ বেলেগ ধৰণে শ্ৰেণীবিভাগ কৰি আলোচনা কৰিছে। কিন্তু অসমৰ ভালেমান লোকনাট্যানুষ্ঠানত শ্ৰেণী বিভাজনৰ বাবে নিৰ্ধাৰণ কৰা উপকৰণসমূহ এনে ধৰণে মিহলি হৈ থাকে যে এইবোৰৰ পাৰ্থক্য সুস্পষ্ট নহয়। এটাৰ পৰা আনটোক নিলগাই

চাবৰ অসুবিধা। তলত অসমৰ কেইটিমান প্ৰধান লোকনাট্যানুষ্ঠানৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা দাঙি ধৰা হ'ল—

- *পুতলা নাচ ঃ* ভাৰতবৰ্ষতে নহয় সমগ্ৰ পৃথিৱীৰে প্ৰাচীন সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান হিচাপে পুতলা নাচ বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। এই পৰিৱেশ্য কলাটি 'মুখা'ৰ সম্প্ৰসাৰণৰ পৰিণতিতেই সৃষ্টি হৈছে বুলি অনুধাৱন কৰা হয়। অসমতো অতি প্ৰাচীন কালৰ পৰাই পুতলা নাচৰ প্ৰচলন থকাৰ প্ৰমাণ পোৱাৰ যায়। খ্ৰীষ্টীয় দশম শতিকাত অসমত ৰচিত *কালিকা পুৰাণত* উল্লেখ থকা 'পাঞ্চালিকা বিহাৰ' শব্দটোৱেই তাৰ প্ৰামাণ্য স্বৰূপ। পাঞ্চালিকা মানে পুতলা। শংকৰদেৱৰ সময়তো 'ছাঁয়া পুতলা' প্ৰচলন থকাৰ কথা তেওঁৰ পদতে উল্লেখ আছে — "ছায়া পুতলাক যেন নচাৱে যতনে।।"

  পুতলা নাচত সূত্ৰধাৰে বাঁহৰ দৈ, কাঠ নাইবা কুঁহিলাৰে নিৰ্মাণ কৰা পুতলাসমূহ সঞ্চালনৰ সহায়েৰে *ৰামায়ণৰ* একোটা কাহিনী আমোদজনকভাৱে বৰ্ণনা কৰে। তেওঁক সহায় কৰিবলৈ এজন বায়ন, এজন গায়ন আৰু কেইবাজনো পালি থাকে। নাট্যশাস্ত্ৰৰ 'সূত্ৰধাৰ' শব্দটিত অৰ্থ নিৰূপণ কৰিছে এনেদৰে — "সূত্ৰং ধাৰয়তি", অৰ্থাৎ যিজনে সূত্ৰ (সূতা) ধৰে তেঁৱেই সূত্ৰধাৰ। সূত্ৰধাৰে অপূৰ্ব কলা-কৌশলেৰে বিভিন্ন আকৰ্ষণীয় নৃত্য-ভংগী তথা সংলাপেৰে পুতলাবোৰক জীৱন্ত কৰি তোলে। ওজা বা গায়নে গীত গাই, বায়নে বাদ্য বজাই বিবৃত কাহিনীভাগ আগবঢ়াই নিয়ে।
- *ওজাপালি ঃ* অসমৰ প্ৰাচীন লোকনাট্যানুষ্ঠানবোৰৰ ভিতৰত আন এটা উল্লেখযোগ্য নাট্যানুষ্ঠান হ'ল ওজাপালি। ওজাপালি প্ৰাক্-শংকৰী যুগৰে পৰা অসমত প্ৰচলন আছিল বুলি সমালোচকসকলে মত পোষণ কৰে। ওজাপালি মুখ্যতঃ দুবিধ— (ক) বিষ্ণু পূজাৰ লগত জড়িত ওজাপালি আৰু (খ) শাক্ত অনুষংগ বা দেৱী পূজাৰ লগত জড়িত ওজাপালি। ব্যাস-ওজাপালি, ভাউৰা ওজাপালি, দুৰ্গাৱৰী ওজাপালি, সত্ৰীয়া ওজাপালি ইয়াৰে প্ৰথম ভাগটোৰ উদাহৰণ। ঠিক সেইদৰে সুকনান্নী ওজাপালি, মাৰে গান, পদ্মা পুৰাণৰ গান, বাঁশী-পুৰাণৰ গান, ভাসান যাত্ৰা আদি মহাকাব্য অনাশ্ৰয়ী বা শাক্ত অনুষংগ বা দেৱী পূজাৰ লগত জড়িত ওজাপালিৰ উদাহৰণ বুলি ইতিমধ্যেই উল্লেখ কৰা হৈছে। কথকতা পৰম্পৰাৰ প্ৰত্যক্ষ ধাৰক আৰু বাহক ওজাপালিৰ সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত বহুতো পুৰাকথা (Myth) আৰু জনশ্ৰুতি জড়িত হৈ আছে।

  ওজাপালিত এজন ওজা, এজন ডাইনা পালি আৰু কেইবাজনো পালি থাকে। ওজা আৰু ডাইনা পালিয়ে কথোপকথন, নৃত্য-ভংগিমাৰে লোকৰঞ্জন পূৰ্ণ ঘটনা, কাহিনী উপস্থাপন কৰি নাট্যানুষ্ঠানৰ মূল কাহিনীভাগ আগু�ৰাই লৈ যায়। ওজাই 'দিহা'ৰে আৰম্ভ কৰি একোটি কাহিনী বিভিন্ন ৰাগত গাই যায় আৰু পালিসকলে

খুটিতাল বজাই, ভৰিৰে তাল ৰাখি সেইখিনি দোহাৰে। ইয়াত হস্তমুদ্রাৰ প্রদর্শনো এক বিশেষ বৈশিষ্ট্য বুলি ক'ব পাৰি।

- *ঢুলীয়া-নাট আৰু খুলীয়া-ভাউৰীয়া ঃ* মূলতঃ কামৰূপ আৰু দৰঙত প্রচলিত ঢুলীয়া-নাট অসমৰ আন এটা প্রধান লোকনাট্যানুষ্ঠান। ঢুলীয়া নাটত ঢোল-তাল বজাই বিভিন্ন ক্রিয়া-কৌশল (কুস্তি, চার্কাচ) প্রদর্শন কৰি, নৃত্য-গীত আৰু কৌতুকপূর্ণ অভিনয়তে লোক মনোৰঞ্জনৰ ব্যৱস্থা কৰে। পৌৰাণিক কাহিনীৰ লগত জড়িত অভিনয়ৰ উপৰি সমসাময়িক সমাজজীৱনৰ সংঘটিত বিভিন্ন ঘটনাক ব্যংগ কৰি প্রদর্শন কৰা ছং এই ঢুলীয়া নাটৰ প্রধান অংগ। ঢুলীয়া দলত ঘাই ঢুলীয়া, কেইবাজনো ঢুলীয়া, বায়ন, গায়ক, তালুৰৈ, ভাউৰীয়া আৰু কালীবাদক থাকে।

  ঢুলীয়া নাটৰ সমগোত্রীয় আন এটা লোকনাট্যানুষ্ঠান হ'ল খুলীয়া-ভাউৰীয়া। এই নাট্য ধাৰাটি বিয়াহ-ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে বুলি ধাৰণা কৰা হয়। লোকমনক আনন্দৰ খোৰাক যোগান ধৰাৰ লগতে নৈতিক শিক্ষা প্রদান কৰাই এই শ্রেণীৰ নাটৰ মূল উদ্দেশ্য। ইয়াত সূত্রধাৰজনক ওজা বা ওঝা বুলি কোৱা হয়। বিভিন্ন নৃত্য ভংগী প্রদর্শনেৰে গীত আবৃত্তিৰ লগতে সংলাপ ইয়াত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ঢুলীয়া ভাওনাৰ দৰে ইয়াতো ছং কৰা হয়। মূলতঃ ৰামায়ণ, মহাভাৰত তথা ৰাম সৰস্বতীৰ বধ-কাব্যসমূহৰ পৰা এই বিধ লোকনাট্যৰ কাহিনীসমূহ সংগ্রহ কৰে। ইয়াত ওজাৰ লগতে কেইবাজনো পালি, খুলীয়া, তালুৰৈ আৰু ভাউৰীয়া থাকে।
- *কুশান গান ঃ* অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাৰ উত্তৰ পাৰত প্রচলিত এটি উল্লেখযোগ্য লোকনাট্যানুষ্ঠান হ'ল কুশান গান। নৃত্য, গীত আৰু অভিনয়ৰ সমষ্টি এই লোকনাট্যানুষ্ঠানটিক 'ৰাৱাণ গান' বা 'বেনা-গান' বুলিও কোৱা হয়। ৰামায়ণৰ কাহিনীৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত এই নাট্য পৰম্পৰাটিত বেনা অপৰিহার্য বাদ্য-যন্ত্র। ৰাৱণ চৰিত্রকেন্দ্রিক বাবে ইয়াক 'ৰাৱাণ গান' আৰু বেনা সংযোগ কৰা হয় বাবে 'বেনা গানো' বোলা হয়। ইয়াত এজন প্রধান গায়ক বা গীদাল, এজন প্রধান সহকাৰী দোৱাৰী বা দোহাৰী, বাদক বা বাইন, নর্তকীবেশী ল'ৰা বা চেঙৰা, এজন দাইনাপালি আৰু কেইবাজনো পালি থাকে।

  সৰস্বতী বন্দনাৰে আৰম্ভ কৰা এই লোকনাট্যত দোহাৰীয়ে নৃত্য, গীত আৰু ব্যংগাত্মক প্রকার্যৰে গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। সাধাৰণতে বাইন, গীদাল আৰু নর্তকসকলে অভিনয় আৰু সংলাপ অংশত ভাগ লয়।

উল্লিখিত লোকনাট্যধর্মী অনুষ্ঠানসমূহৰ উপৰি আন বহুতো লোকনাট্যানুষ্ঠান অসমৰ বিভিন্ন অঞ্চলত প্রচলিত হৈ থকা পৰিলক্ষিত হয়। এনে কেতবোৰ নাট্যানুষ্ঠান হ'ল— ভাৰী-গান, পালা-গান, ধু�ৰা-নাট আদি। ইয়াৰ পৰা আমি অনুধাৱন কৰিব পাৰোঁ যে লোকনাট্যৰ ক্ষেত্রত অসম এখন চহকী ৰাজ্য।

জানি থোৱা ভাল

শংকৰদেৱক অসমীয়া নাটকৰ জনক বুলি অভিহিত কৰা হয়। তেওঁ অংকীয়া নাট সৃষ্টি কৰোঁতে সংস্কৃত নাটৰ উপৰি অসমৰ তথা ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ লোকনাট্যৰ পৰা সমল আহৰণ কৰিছিল বুলি সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীকাৰসকলে মতপোষণ কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ 'পাঞ্চালিকা বিহাৰ' মানে কি?

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ খুলীয়া-ভাউৰীয়াৰ কাহিনীসমূহ কৰ পৰা চয়ন কৰা হয়।

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক — ৫.২

অসমৰ বিভিন্ন লোকনাট্যানুষ্ঠানৰ বিষয়ে এখন তালিকা প্রস্তুত কৰি চমুকৈ পৰিচয় দাঙি ধৰিবলৈ যত্ন কৰক।

৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- কৃষিকার্যৰ আৰম্ভণিৰ পৰা আৰম্ভ কৰি শস্য চপোৱালৈকে নাৰী-পুৰুষৰ উর্বৰতাজনিত বিবিধ লোকাচাৰ, ধর্মীয় পৰম্পৰা, লোক মনোৰঞ্জন, কর্মস্পৃহা বৃদ্ধি আদি বিভিন্ন কাৰকৰ আধাৰতেই গীত, নৃত্য আৰু নাট্যৰ সৃষ্টি হয়। এই গীত, নৃত্য আৰু লোকনাট্যৰ সমষ্টিয়েই হ'ল লোকপৰিৱেশ্য কলা। বৈদিক যুগৰ পৰাই ভাৰতৰ পৰিৱেশ্য কলাসমূহৰ বিকশিত ৰূপ প্রতিভাত হয়। ভৰতমুনিৰ *নাট্যশাস্ত্রই* ইয়াৰ প্রমাণ দাঙি ধৰে। ভৰতমুনিৰ *নাট্যশাস্ত্রত* থকা 'ওড্রমাগধী' শব্দৰ পৰাই আমি অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ প্রাচীনত্বৰ কথা অনুধাৱন কৰিব পাৰোঁ। কাৰণ ওড্রমাগধীয়ে অংগ, বংগ, কলিংগ, ওড্র, মগধ, পুণ্ড্র, নেপাল, প্রাগ্‌জ্যোতিষ আদি ঠাই সামৰিছে।
- অসমৰ লোকপৰিৱেশ্য কলাক লোকসংগীত আৰু লোকনাট্য— এই দুটা বিভাগত বিভাজন কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি।

- সংগীত বুলি ক'লে আমি বুজোঁ যে ই গীত, বাদ্য আৰু নৃত্যৰ সমষ্টি। সেয়ে ক'ব পাৰি লোকগীত, লোক নৃত্য আৰু লোকবাদ্যৰ সমন্বয়েই হ'ল লোকসংগীত।
- অসমৰ লোকসমাজখন বিভিন্ন লোক সংগীতেৰে ভৰি আছে। গীতৰ বিষয়বস্তু তথা পৰিৱেশন কৰা অনুষংগ অনুসৰি ইয়াক উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত, আখ্যান গীত আৰু বিবিধ বিষয়ক গীত হিচাপে বিভাজিত কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি।
- সাধাৰণতে যি বোৰ নৃত্য পৰিমার্জিত, ৰীতিবদ্ধ, প্রণালীবদ্ধ নহয় তেনে নৃত্যকে লোকনৃত্য বোলা হয়। লোকগীতক মূলতঃ যিদৰে তিনিটা ভাগত ভাগ কৰি আলোচনা কৰিব পাৰি ঠিক সেইদৰে অসমৰ লোকনৃত্যসমূহকো পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত নৃত্য আৰু উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ লগত সম্পর্কযুক্ত নৃত্য — এই দুটা ভাগত আলোচনা কৰিব পাৰি।
- সংগীতৰ ক্ষেত্রত ধ্বনি সৃষ্টি কৰিবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা যিকোনো উপাদানকে বাদ্য-যন্ত্র বোলা হয়। অতি প্রচীন কালৰে পৰা অসমত বিবিধ লোকবাদ্যৰ প্রচলন হৈ আহিছে। অসমৰ লোকবাদ্যসমূহক তত বাদ্য, অৱনদ্ধ বাদ্য, ঘন বাদ্য আৰু সুষিৰ বাদ্য — এই চাৰি ভাগত সামৰি লৈ আলোচনা কৰিব পাৰি।
- লোকনাট্য এক প্রকাৰৰ গীতাভিনয় বা নৃত্য-গীত-বাদ্য আৰু অভিনয়ৰ সমষ্টি। বহুসময়ত লোকনাট্যত নৃত্য-গীতৰ আধিক্যহে দেখা যায়। লোকনাট্যৰ সৃষ্টিৰ মূলতে আছে বিভিন্ন ধর্মীয় কৃত্য আৰু উৎসৱ-অনুষ্ঠান।
- অসম লোকনাট্য পৰম্পৰাৰ এখন চহকী ৰাজ্য। অসমৰ বিভিন্ন লোকনাট্যসমূহক পণ্ডিতসকলে বেলেগ বেলেগ ধৰণে শ্রেণীবিভাগ কৰি আলোচনা কৰিছে। কিন্তু অসমৰ ভালেমান লোকনাট্যানুষ্ঠানত শ্রেণী বিভাজনৰ বাবে নির্ধাৰণ কৰা উপকৰণসমূহ এনে ধৰণে মিহলি হৈ থাকে যে এইবোৰৰ পার্থক্য সুস্পষ্ট নহয়।
- অসমৰ কেইটিমান উল্লেখযোগ্য লোকনাট্যানুষ্ঠান হ'ল — পুতলা নাচ, ওজাপালি, ঢুলীয়া-নাট, খুলীয়া-ভাউৰীয়া, কুশান গান, ভাৰী-গান, পালা-গান, ধুৰা-নাট আদি।

৫.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ

১) অসম নাট্য সন্মিলন (১৯৯১); *ভৰতৰ নাট্যশাস্ত্র;* নগাঁও ঃ অসম নাট্য সন্মিলন।

২) কাকতি, বাণীকান্ত (২০০৬); *বাণীকান্ত ৰচনাৱলী, অসমীয়া খণ্ড;* গুৱাহাটী ঃ অসম সাহিত্য সভা।

৩) গগৈ, লীলা (১৯৯৪); *অসমৰ সংস্কৃতি;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

৪) গোস্বামী, প্রফুল্ল দত্ত (১৯৮৬); *অসমীয়া জনসাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

৫) দাস, যুগল; *অসমৰ লোককলা;* গুৱাহাটী।

৬) তাহেৰ, মহম্মদ (মুখ্য সম্পাদক) (২০০৫); *বিশ্বকোষ (অষ্টম খণ্ড);* গুৱাহাটী ঃ অসম সাহিত্য সভা।

৭) তাহেৰ, মহম্মদ (মুখ্য সম্পাদক) (২০০৬); *বিশ্বকোষ (নৱম খণ্ড);* গুৱাহাটী ঃ অসম সাহিত্য সভা।

৮) নার্জি, ভবেন (১৯৭১); *বড়ো-কছাৰীৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী।

৯) নেওগ, ডিম্বেশ্বৰ (১৯৬৪); *নতুন পোহৰত অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী;* গুৱাহাটী।

১০) নেওগ, মহেশ্বৰ (১৯৯৫); *পুৰণি অসমৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ নিউ বুক ষ্টল।

১১) নেওগ, মহেশ্বৰ (১৯৬৪), *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ।

১২) নেওগ, হৰিপ্রসাদ আৰু গগৈ, লীলা (সংকলন আৰু সম্পাঃ) (১৯৮৯); *অসমীয়া সংস্কৃতি;* ডিব্রুগড় ঃ বনলতা।

১৩) বৰদলৈ, নির্মলপ্রভা (১৯৭১); *অসমৰ লোকসংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ লয়ার্ছ বুক ষ্টল।

১৪) বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ (১৯৮৫); *অসমৰ লোকসংস্কৃতি;* গুৱাহাটী।

১৫) ভৱালী, শৈলেন (১৯৯২); *অসমীয়া লোক-নাট্য পৰম্পৰা;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

১৬) মহন্ত, প্রদীপ জ্যোতি (২০০৭); *শংকৰদেৱৰ শিল্প লোক;* গুৱাহাটী ঃ পূর্বাঞ্চল প্রকাশ।

১৭) ৰাজবংশী, পৰমানন্দ (সম্পাঃ), (২০০৩); *অসমীয়া জাতি আৰু সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ প্রাগ্‌জ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়।

১৮) হাকাচাম, উপেন ৰাভা (২০১০); *অসমৰ জনজাতীয় সংস্কৃতি;* গুৱাহাটী ঃ বাণী মন্দিৰ।

১৯) শর্মা, নবীন চন্দ্র (১৯৯৮); *অসমীয়া লোকসংস্কৃতিৰ আভাস;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

২০) শর্মা, নবীন চন্দ্র (সম্পাঃ) (১৯৮৭); *ডাক প্রৱচন;* গুৱাহাটী ঃ বাণী প্রকাশ প্রাইভেট লিমিটেড।

২১) শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ (২০০২); *অসমীয়া নাট্য সাহিত্য;* গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রকাশ।

২২) শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ (১৯৮৬); *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত;* গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রিণ্টিং এণ্ড পাব্লিছিং।

২৩) শইকীয়া, অজিৎ (সম্পাঃ)(২০০৮); *ছশ বছৰৰ অসমীয়া নাটক ঃ পৰম্পৰা আৰু পৰিৱর্তন;* দুলীয়াজান ঃ পথাৰ প্রকাশ।

২৪) হাজৰিকা, বিশ্বেশ্বৰ (২০০৩); *অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী (প্রথম খণ্ড);* গুৱাহাটী ঃ আনন্দৰাম বৰুৱা ভাষা কলা-সংস্কৃতি সংস্থা।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ

২৫) Baruah, B. K. (1969). *A Cultural History of Assam*. Guwahati: Lawyer's Book Stall.

২৬) Dorson, R. M. (ed.)(1972). *Folklore and Folklife: An Introduction.* Chicago: The University of Chicago Press.

২৭) Dundes, A. (1978). *Essays in Folkloristics*. Folklore Institute.

২৮) Dutta, B. (ed.)(1994). *A Hand Book of Folklore Material of North-East India*. Guwahati: ABILAC.

২৯) Leach, M. (1972). *Standard Dictionary of Folklore*. Funk & Wagnalls.

৩০) Sarma, N. C. (1988). *Essays in the Folklore of North-Eastern India*. Guwahati: Bani Prakasan.

৫.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভৰতমুনি।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নহয়।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অৱনদ্ধ বাদ্যক।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পুতলা নাচ।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মূলতঃ *ৰামায়ণ, মহাভাৰত* তথা ৰাম সৰস্বতীৰ বধ-কাব্যসমূহৰ পৰা এই বিধ লোকনাট্যৰ কাহিনীসমূহ সংগ্ৰহ কৰা হয়।

৫.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক—

(ক) লোকপৰিৱেশ্য কলা আৰু শাস্ত্ৰীয় পৰিৱেশ্য কলাৰ মাজত পাৰস্পৰিক সংযোগ সংঘটিত হৈছেনে?

(খ) ৰিচার্ড এম. ডৰচনে লোকপৰিৱেশ্য কলাক কেইটা আৰু কি কি ভাগত ভাগ কৰিছে?

(গ) লোকনাট্যত সহ-অভিনয় প্ৰচলিত আছেনে?

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ চমুটোকা লিখক —

ক) অসমৰ উৎসৱ-অনুষ্ঠানমূলক গীত

খ) অসমৰ আখ্যান গীত

গ) অসমৰ পূজা-উপাসনাৰ লগত জড়িত নৃত্য

ঘ) অৱনদ্ধ বাদ্য

গ) পুতলা নাচ

ঙ) ওজাপালি

প্ৰশ্ন ২ ঃ অসমৰ লোকবাদ্য সম্পৰ্কে এটি টোকা প্ৰস্তুত কৰক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অসমৰ লোকসংগীত সম্পৰ্কে এটি প্ৰৱন্ধ যুগুত কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ অসমৰ লোকগীত আৰু লোকনৃত্যসমূহৰ অনুষংগ বিচাৰ কৰি শ্ৰেণীবিভাজন কৰক। প্ৰতিটো শ্ৰেণীবিভাগৰে উদাহৰণসহ পৰিচয় দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ লোকনৃত্য মানে কি? অসমৰ লোকনৃত্যৰ পৰিচয় দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ অসমৰ লোকনাট্যৰ বিষয়ে এটি আলচ যুগুত কৰক।

*** ***** ***